

Motion till riksdagen 2024/25:1313

av **Katarina Luhr m.fl. (MP)**

Minskande av PFAS i vår närmiljö

Förslag till riksdagsbeslut

1. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om att miljöövervakningen med avseende på vattenförvaltningen behöver stärkas, exempelvis genom att skärpa tillsynen av dricksvattentäkter och provtagning av mark nära vatten, och tillkännager detta för regeringen.
2. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om att uppströmsarbetet för att förhindra förorening av grund- och ytvatten behöver öka och tillkännager detta för regeringen.
3. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om att införa regler för vilka kemiska ämnen som inte ska få hanteras nära dricksvattentäkter och tillkännager detta för regeringen.
4. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om att stärka skyddet av yt- och grundvatten genom att införa en reglering av dessa i miljöbalken och tillkännager detta för regeringen.
5. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om att åsar och naturgrusavlagringar i större utsträckning måste förvaltas som dricksvattenreserver och inte exploateras eller förorenas och tillkännager detta för regeringen.
6. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om att det behövs ökad kunskap om och kartläggning av var utsläppen till vattenmiljön av PFAS sker och att systematiserad information om dessa utsläpp bör upprättas och tillkännager detta för regeringen.
7. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om att staten ska ta ett större ansvar för att skyndsamt se till att PFAS-kontaminerad mark åtgärdas och tillkännager detta för regeringen.
8. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om att förelägga Försvarsmakten och Fortifikationsverket att skyndsamt vidta åtgärder för att PFAS-föroreningar inte ska spridas från förorenad mark och tillkännager detta för regeringen.
9. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om ett ökat stöd för samhällsstöd och rättsskydd till fastighetsägare med egen brunn som får vattnet

förstört av verksamhet de inte har rådighet över, och detta tillkännager riksdagen för regeringen.

10. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om att staten ska utreda ett särskilt stöd till de va-bolag som behöver införa ytterligare rening av dricksvattnet för att nå Livsmedelsverkets gränsvärde för PFAS i dricksvattnet, och detta tillkännager riksdagen för regeringen.
11. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om att regeringen ska ta fram en finansierad nationell handlingsplan mot föroreningar i mark och vatten och tillkännager detta för regeringen.
12. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om att regeringen ska ta fram en åtgärdsplan för att minimera PFAS-nivåer i livsmedel som exempelvis kött, fisk, svamp, frukt och bär och tillkännager detta för regeringen.
13. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om att arbeta internationellt för att förbud för PFAS-molekyler och liknande ämnen snabbare ska kunna införas och tillkännager detta för regeringen.
14. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om att kartlägga förekomsten av PFAS i produkter och avfallsströmmar för att öka kunskapen om förekomst av PFAS och kunna fasa ut PFAS på ett effektivt sätt, och detta tillkännager riksdagen för regeringen.
15. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om att införa lagkrav på att massor som ska få ny användning på ny plats ska provtas för PFAS innan flytt för att undvika att nya områden blir kontaminerade av PFAS, och detta tillkännager riksdagen för regeringen.
16. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om att fastställa tydliga riktlinjer för PFAS i konstruktionsprojekt där avfall används som byggmaterial, och detta tillkännager riksdagen för regeringen.
17. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om en märkning av produkter som innehåller PFAS, och detta tillkännager riksdagen för regeringen.
18. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om att prissättningen av PFAS bör återspegla samhällets totala kostnad och tillkännager detta för regeringen.
19. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om att staten ska kunna stötta PFAS-förgiftade privatpersoner med ekonomisk, juridisk och medicinsk hjälp innan ansvarsförhållandet är fastlagt och tillkännager detta för regeringen.
20. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om att regeringen ska prioritera forskning, utveckling och genomförande av tekniker för rening av PFAS från mark och vatten i sin kommande forskningsproposition och tillkännager detta för regeringen.

Motivering

PFAS är en helt konstgjord kemikaliegrupp ibland kallade ”evighetskemikalier” som innehåller mer än 12 000 olika ämnen, med mycket speciella egenskaper. De består av kolkedjor med fluoratomer, en av de allra starkaste kemiska bindningar som finns. Detta gör att de inte kan brytas ned på naturlig väg, vilket leder till att mängden PFAS hela tiden ökar i naturen och i levande organismer. PFAS används för sina vatten-, fett- och smutsavvisande egenskaper i exempelvis kläder, smink, matförpackningar, stekpannor,

skidvalla och brandskum. Forskningen visar att ett samband finns mellan PFAS-nivåer i blodet och försämrat immunförsvar, förhöjda kolesterolvärden och leverskador. En ökning av risk för njurcancer och testikelcancer har också observerats. Några PFAS-kemikalier, som PFOS, PFOA och PFNA, är även klassificerade som reproduktionsstörande och misstänkt cancerframkallande. Studier har gett alarmerande indikationer på att många ungdomar har förhöjda PFAS-halter i blodet, i halter över vad EU bedömer är hälsosamt, vilket bör ligga till grund för att arbetet med att skydda människor från ökande halter PFAS behöver prioriteras.

PFAS återfinns numera på de flesta platser, i olika mängd. Ett antal kommuner har tvingats ta vattentäkter ur bruk eller bygga om reningsverken på grund av höga halter PFAS i kranvattnet. De högsta halterna har uppmätts i Kallinge i Blekinge där dricksvattentäkten fick stänga år 2013 efter att man upptäckt höga halter av PFAS efter brandsläckningsövningar som förgiftat dricksvattentäkten. PFAS-föreningen i Kallinge har under många år drivit en juridisk process för att utkräva ansvar för att man utsatts för det förgiftade dricksvattnet under ett flertal år, och i december 2023 fastslog Högsta domstolen rätten till skadestånd baserat på de höga halter PFAS som uppmätts i blodet på de som druckit det förorenade vattnet.

De höga halter av PFAS som Kallingeborna utsatts för är ytterst ovanliga, men PFAS återfinns i många kommuner och i ett flertal livsmedel. I många svenska sjöar och vattendrag är PFAS-halterna så höga att man avråds från att äta fisk från dessa sjöar. Det finns idag gränsvärden från Livsmedelsverket då man har upptäckt höga halter av PFAS i bland annat fisk och skaldjur, men ett stort arbete ligger idag på lokala tillsynsmyndigheter för att skydda exempelvis fritidsfiskare från att få i sig PFAS. Man har även uppmätt höga halter av PFAS i vilt som lever i närheten av brandövningsplatser.

Livsmedelsverket genomförde år 2020 ny enkätundersökning bland Sveriges kommunala kontrollmyndigheter för att kartlägga förekomsten av PFAS i kommunalt rå- och dricksvatten. Detekterbara halter påträffades i dricksvattnet från 74 av de 154 vattenverk där analyser genomförts, dvs. nära hälften av dricksvattenverken. I Kallinge fick den aktuella dricksvattentäkten tas ur bruk när vidden av de höga gifthalterna uppdagades, men i andra kommuner med PFAS-föreningar behöver man installera extra rening i sina vattenverk, något som bland annat Uppsala Vatten fått göra till en kostnad på mångmiljonbelopp. Man beräknar också att det extra reningssteget kommer att kosta flera miljoner extra varje år, en kostnad som idag kan komma att betalas av de som använder dricksvattnet, inte av de som förorenat det.

Dricksvatten är vårt viktigaste livsmedel. Rent dricksvatten finns inte heller i obegränsad mängd, och när dricksvatten förorenas eller förgiftas får det enorma konsekvenser. Inte minst när det gäller PFAS som inte bryts ned utan ackumuleras eller sprids till omkringliggande områden. Det är därför av yttersta vikt att vi skyddar vårt dricksvatten. Det gäller ökad miljöövervakning för att snabbt kunna upptäcka förorenat vatten, men särskilt ett uppströmsarbete där risken att skadliga kemikalier kontaminerar vårt dricksvatten minimeras. Detta kan bland annat göras genom förbud mot kemikaliegruppen eller förbud mot att hantera ett antal särskilt farliga kemikalier i närheten av dricksvattentäkter. Skyddet av våra dricksvattentäkter behöver skärpas. Detta gäller förutom ytvattentäkter och grundvattentäkter även åsar och naturgrusavlagringar där grundvatten och ytvatten kan blandas och filtreras. Kunskapen om förekomst av PFAS i produkter, avfall och material, exempelvis bygg- eller jordmassor som ska flyttas och få annan användning, och riktlinjer för användning av material som kan vara kontaminerat med PFAS är idag bristfällig. PFAS-förekomst i olika material och materialströmmar

behöver kartläggas. Skärpt lagstiftning, exempelvis krav på provtagning av massor och riktlinjer för gränsvärden i material som ska återanvändas, behövs för att undvika att nya områden kontamineras genom att PFAS-kontaminerade material får ny användning på ny plats. Vi vill att en fond inrättas där aktörer som fortfarande sätter nya PFAS-kemikalier på marknaden bidrar till att finansiera konsekvenserna av PFAS i vår omgivning. Det är viktigt att kostnaden för PFAS-föroreningar och förgiftningar hamnar på den som sätter ämnena på marknaden i enlighet med principen om att förorenaren betalar. Då behöver prissättningen av PFAS återspegla samhällets totala kostnad, vilken kan bli hög.

PFAS-kemikalier är idag ett reellt problem för både dricksvatten och livsmedel i många delar av landet. Staten behöver ta sitt ansvar. Här behövs extra krafttag för att förhindra att PFAS fortsätter öka i våra vatten och i vår mark. Förutom ett stopp för ny PFAS behövs bättre kunskap om PFAS-förekomst och utsläpp till våra vatten. Konsumentprodukter som innehåller PFAS, allt ifrån smink till kläder och kastruller, behöver få en tydlig märkning. Regler behöver också utformas för hur en enskild medborgare som förgiftats eller som fått sitt brunnsvatten förstört utan egen förskyllan ska kunna ersättas och kompenseras. Staten behöver också ta ett större ansvar för att PFAS-kontaminerad mark saneras skyndsamt, utan fördröjning. Förorenaren ska vara den som ska stå för kostnaden, men innan ansvarsförhållandet är fastlagt ser vi ett behov av att staten går in och stöttar den drabbade juridiskt och ekonomiskt för att sedan kunna utkräva ersättning från den som anses ha förorenat mark och vatten från början. Då många platser med höga PFAS-halter är förorenade av brandskumsövningar genomförda av Försvarmakten vill vi att staten snarast förelägger Försvarmakten och Fortifikationsverket att skyndsamt vidta åtgärder för att förhindra att PFAS-föroreningar ska spridas vidare från förorenad mark.

Försvarmaktens huvuduppgift är att försvara Sverige, och Fortifikationsverket ansvarar för att förvalta statens fastigheter avsedda för försvarsändamål. Den som bedriver eller har bedrivit en verksamhet eller vidtagit en åtgärd som har bidragit till en föroreningsskada eller allvarlig miljöskada är enligt 10 kap. 2 § MB ansvarig för det avhjälpande som skall ske. Föroreningar, såväl historiska som mer nutida, som uppstått inom försvarsverksamheten åligger verksamhetsutövaren Försvarmakten att inventera, utreda och vid behov åtgärda. Totalt finns enligt Försvarmaktens rapportering för 2023 cirka 2 200 områden i Försvarmaktens register över potentiellt förorenade områden. Enligt Fortifikationsverkets rapportering för 2023 är de förorenade områden som Fortifikationsverket som fastighetsägare har kännedom om 150 till antalet. Av dessa bedöms 16 potentiellt behöva utredas eller åtgärdas. Vi ser även behov av statligt stöd till kommuner som behöver installera extra rening i sina vattenverk för att kunna leverera friskt och hälsosamt dricksvatten till sina användare.

Det behövs en nationell kraftsamling i arbetet mot PFAS-föroreningar. Regeringen behöver arbeta internationellt med att breda förbud för PFAS-molekyler ska införas och denna process behöver gå snabbare än vad den gör idag. Vi anser att regeringen behöver ta fram en finansierad nationell handlingsplan mot föroreningar i både mark och dricksvattentäkter. För att skydda medborgare från ökande PFAS-nivåer finns samtidigt behov av att regeringen skyndsamt tar fram en tydlig handlingsplan för att minimera PFAS-nivåerna i livsmedel såsom exempelvis dricksvatten, fisk, svamp och kött. I myndigheternas utvärderingar framkommer att resursbrist är en avgörande faktor för att både kartläggning av PFAS-föroreningar och arbetet med att sanera förorenad mark som läcker ut i dricksvattentäkter inte går snabbare. Arbetet mot PFAS bedrivs av en lång

rad myndigheter, men det saknas ett starkt politiskt ledarskap som tydliggör en hög ambitionsnivå. För att arbetet ska ta fart krävs en betydande höjning av finansieringen och tydliga signaler från staten om en omfattande uppskalning av arbetet.

Det behövs också mer forskning om hur den ökande PFAS-problematiken ska hanteras, ur många olika aspekter, och regeringen behöver därför prioritera forskning, utveckling och genomförande av tekniker för rening av PFAS från mark och vatten i sin kommande forskningsproposition. Det är hög tid att agera om vi ska kunna undvika en framtida PFAS-katastrof!

Katarina Luhr (MP)

Emma Nohrén (MP)

Emma Berginger (MP)

Jacob Risberg (MP)

Rebecka Le Moine (MP)

Märta Stenevi (MP)

Linus Lakso (MP)